

Volumul lui Mihai-Alin Gherman consacrat literaturii române din Transilvania – între preiluminism și preromantism –, asupra căruia am meditat în rândurile de mai sus, rămâne incitant, chiar de la prima lectură. Interesează, în egală măsură, pe filologi și pe istorici. Este un motiv în plus pentru a aprecia valențele teoretice și practice ale lucrării și un prilej de satisfacție pentru autor.

IACOB MĂRZA

Greta Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, 600 p.

Încredințarea unui subiect este o investiție de încredere din partea profesorului coordonator, care întrezărește în tânărul cercetător valențe certe de cercetare, ce pot transforma investiția în profit pe termen lung, într-o carte. Conceput ca un laborator de recuperare a unei problematice fundamentale din istoria românilor ardeleni, programul ecleziastic doctoral inițiat și susținut de regretatul Profesor Pompiliu Teodor, la Universitatea din Cluj-Napoca, s-a materializat și în teza doamnei Greta Miron. Ea se înscrie, alături de lucrările lui Ovidiu Ghitta și Daniel Dumitran, în efortul de reconstituire factologică și metodologică a evoluției instituționale și a rolului Bisericii Greco-Catolice din Transilvania secolelor XVIII-XIX.

În concluziile unei captivante lucrări apărute recent, Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, autorul cărții opina: „[...] Mulți dintre cei preocupați de începuturile greco-catolicismului românesc nu au realizat și nu realizează poate nici acum că situând strădaniile lor în prelungirea liniilor tradiționale de cercetare, continuă să răscolească doar stratul superficial al fenomenului și să prelungească chinuitoarea agonie a unei istoriografii pe cale de a apune. [În scopul remedierii acestei situații – n.n.], este nevoie pe mai departe doar de tinerețe spirituală, de onestitate științifică și de puterea de a depăși tradiționalismul și prejudecățile”.

Noua și tână generație de istorici ai Bisericii din Transilvania răspunde acestor standarde: Remus Câmpeanu¹, Ana Dumitran², Daniel Dumitran³, Ovidiu Ghitta⁴, Greta Miron⁵, Cristian Barta⁶, Mihai Săsăujan⁷, prin producțiile și cărțile lor, toți probează maturitate și discernământ în interpretări.

Pe urmele satelor și preoților din Ardealul intuit de istoricul Nicolae Iorga în debutul secolului XX, a fost îndrumată la începutul anilor '90 Greta Miron de către Profesorul Pompiliu Teodor, care i-a încredințat tema *Unirea religioasă și români din Transilvania. Evoluția instituțională, religioasă și culturală (1697-1782)*, pentru a vedea felul cum – după expresia lui Peter Gay, deseori citată de regretatul nostru Profesor – și în Transilvania secolului al XVIII-lea ideile au devenit instituții. De altfel, lucrarea pe care o discutăm aici: Greta Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, menține echilibrul acestui raport, constant urmărit pe tot parcursul cărții, între, pe de o parte, rostire și acțiune, iar pe de altă parte, între proiecte și împliniri, în cei 85 de ani de mari transformări instituționale și la nivel ecleziastic pentru Biserica românească din Ardealul secolului al XVIII-lea. Caracterizat chiar de autoare, în debutul cărții, „aparent un subiect demodat, de modă veche”, ea reușește să-l transforme într-unul interesant și am spune vital de reconstituit, dacă vrem să vorbim, în cunoștință de cauză, despre identitate națională și confesională românească în epoca modernă. Este un subiect clasic, de un clasicism însă de care istoriografia română ecleziastică temeinică, din țară, a fost lipsită timp de mai bine de o jumătate de secol.

Lucrarea este împărțită în trei părți diferite ca pondere, structurate deosebit, cu o concepție și metodă proprie fiecărei părți, dar bine armonizate, spre a se susține reciproc. Într-o primă parte a cărții se poate surprinde, după o prealabilă analiză a istoriografiei de profil de la noi, o opinie mai riguroasă, mai

¹ Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 350 p.

² Ana Dumitran, *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*. Cu o prefață de Paul Cernovodeanu, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2004, 408 p.

³ Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, Editura Scriptorium, București, 2005, 442 p.

⁴ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sălmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, 412 p.

⁵ Greta Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, 600 p.

⁶ Cristian Barta, *Percepția dogmatică a Unirii cu Roma în operele teologilor greco-catolici (secolele XVIII-XIX)*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2003, 285 p.

⁷ Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, 260 p.; Idem, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761). Documente*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 328 p.

sistematizată și mai detașată decât cele formulate până acum în discutarea momentului Unirii religioase din perioada 1697-1701. Răspunzând unui deziderat mai vechi al istoriografiei de profil, autoarea a lărgit perspectiva asupra celor întâmplate aici acum mai bine de două secole, a așezat evenimentele din Ardeal în cadrul mult mai amplu al istoriei europene a momentului, prin amplul proces de concentrare a Bisericii Catolice în direcția Contrareformei în această parte a continentului și a pus în lumină numeroasele surse documentare rămase încă puțin cunoscute (spre ex. *Rezoluția lui Teofil* din 21 martie 1697). Nu insistăm asupra acestei părți. Ea a beneficiat de o amănunțită și echilibrată discuție în istoriografia românească¹.

Miezul lucrării, adică *profilul instituțional al Bisericii Greco-Catolice*, este o reconstituire interpretativă, întemeiată pe o analiză făcută cu acribie și centrată asupra descrierii instituțiilor centrale și locale ale Bisericii Unite din Transilvania, precum și a evoluției acestora în primul ei „secol vital” (Franco Venturi) de existență: 1697-1782. Baza ce susține întreaga construcție ne este pusă cu generozitate la dispoziție în ultima parte a cărții, am spune cu o exagerată onestitate și modestie intitulată *Anexe*. În fapt o adevărată bază de date, ușor de accesat datorită organizării ei logice, geografice și cronologice, un model al valorificării minuțioase și temeinice a materialului din arhivele din Alba Iulia, Budapesta, Cluj-Napoca, Roma, cu privire la instituțiile locale transilvănene, la protopopii, preoții și enoriașii din Ardealul investigat.

Trebuie să o spunem din capul locului că nu avem de a face cu o prezentare expozitivă, o enumerare sau o analiză fadă, plictisitoare a instituțiilor eclesiastice, cum, poate, mulți se așteptau. Suntem în fața unui text captivant, cu un plus de coerență decât cel obișnuit în istoriografia noastră, care conduce cititorul spre o lectură contextualizată, problematizantă, care nu evită/ocolește interpretarea celor mai variate, interesante și uneori controversate aspecte: idealul mitropoliei, prezentarea instituției centrale a episcopatului, jurisdicția și veniturile acestuia. Cheia interpretativă modernă și perspectiva actualei generații de istorici ai Bisericii ne însoțește la tot pasul atunci când se vorbește despre categoria puternicilor protopopi în termenii grupurilor de influență de pe lângă episcop sau când sunt creionate, în tușe ferme, medalioanele figurilor elitare, adevărate dinastii preoțești ale lui Vasile Barani, Alexandru Aaron, Vasile Körösi, Teodor Mehesi, protopopul Maniu din Armeni și alții. Autoarea vorbește despre fiii și fiicele acestora, formația, veniturile și averea lor sau chiar despre alianțele matrimoniale. Constatările și concluziile sunt formulate cu dreptă măsură atunci când se vorbește de o categorie socială – elita ecleziastică dornică de învățarea limbilor oficiale ale statului, maghiara și germana, tot mai preocupată pentru educație spre mijlocul secolului.

Fără a absolutiza însă modelul de protopop sau preot în comunitate, discutând implicit relația Biserică și Societate în Transilvania epocii, Greta Miron discută comportamentul social și moral al acestora care, se constată, nu a fost întotdeauna ireproșabil, circumstanța atenuantă derivând din situația lor materială precară, de cele mai multe ori.

Componenta majoritară a elitei locale, preoții, sunt analizați și descriși prin intermediul unui chestionar curajos și clar formulat de autoare chiar în debutul capitolului, problematici căroră chiar reușește să le răspundă nuanțat, cu finețe și talent. Erau preoții mai bine educați, cu un trai mai decent decât predecesorii lor? Au oferit un comportament social și moral în conformitate cu exigențele impuse de Conciliul tridentin? Au constituit un model pentru comunitate, așa precum prevedeau standardele catolice sintetizate în formula *pastor bonus et dignus*? Se desprind din paginile cărții figuri preoțești foarte diverse, de la destoinicii slujitori ai Bisericii la cei furați de lumes, portrete creionate cu multă culoare, începând cu momentul hirotonirii până la slăbiciunile bătrâneții.

O cercetare aplicată, pe urmele celor existente deja în istoriografia românească aparținând lui Remus Câmpeanu și Iacob Mârza, care aduce numeroase clarificări și informație densă, culeasă din filele arhivelor, este capitolul special, pe care l-am putea integra și în domeniul istoriei elitei transilvănene, dedicat de Greta Miron analizei standardelor formative tridentine impuse parohului catolic, modelul formativ adoptat sau nu de acesta, educația preoților, beneficiari ai burselor de stat sau confesionale ale epocii, nu întotdeauna plătiți în conformitate și la nivelul pregătirii lor. Neomițând situația instituțională a Bisericii Unite ca parte a Bisericii Catolice, specialistă clujeană pune în lumină sistemul școlar stimulat pentru mobilitatea intelectuală, o structură de învățământ flexibilă și dinamică formativă pentru elita noastră clericală, ce se conturează tot mai clar de la generația lui Petru Pavel Aaron la cea a episcopului Grigorie Maior. Astfel, ultimul sfert al secolului al XVIII-lea aduce în prim plan o nouă generație de preoți, educați în spiritul ideilor reformiste tereziano-iosefine, potrivit căroră preotul era un părinte sufleteș și un funcționar conștiincios, reprezentând interesele statului. Se poate vorbi de modelul de preot cu o anumită formație, cu un anumit comportament, de o anumită ținută vestimentară și morală, cu

¹ Remus Câmpeanu, *op. cit.*, p. 287-298.

prestigiu și performanță și în bună relație cu comunitatea, ale cărei exigențe erau apropiate de cele ale statului. În același timp, realitățile epocii au scos la suprafață și au impus discuției și devierile comportamentale sau morale de la standardele impuse de stat, episcopie sau comunitate. Această stare de lucruri rezida și în felul în care se raportau oficialitățile laice, care-i tratau uneori pe preoți cu desconsiderare și dispreț, situație agravată desigur și de conflictele între preoți, pe de o parte, și între preoți și diaconi, pe de altă parte.

Însă adevărata problemă a primelor șase decenii din secolul al XVIII-lea a fost deruta identitară, confesională a preoțimii. Cartea pune admirabil în discuție și analizează cazurile de oscilare între greco-catolicism și ortodoxie, de apostazie (1728, 1733, 1756), care au dus la confuzie, criză, conflicte și violențe, promovate și agravate de mișcările anticatolice de la mijlocul secolului, conduse de Visarion Sarai sau de Sofronie (1744, 1760) ș.a. În toată această perioadă de dezorientare, preoții s-au aflat, după caracterizarea specialistei clujene, în varii ipostaze: seduși, pierduți și recâștigați pentru Unire.

Pentru definitivarea unei imagini care – așa cum spunea același Profesor Pompiliu Teodor – pot elimina generalizările și vagile idei de până acum privitoare la clerul nostru local, istoricul de la Universitatea din Cluj încearcă să spună cât mai multe, dintr-o perspectivă multidisciplinară, am spune fără rest. În deplină armonie cu problematica tratată, în adevărate pagini dedicate istoriei fiscalității secolului al XVIII-lea transilvănean, Greta Miron descrie și discută starea materială a preoțimii unite, veniturile proprii, averea personală și patrimoniul bisericii, privilegiile și imunitățile preoțimii, înzestrarea parohiilor, toate în relație cu calitatea preotului, a diaconului, cantorului, clopotarului.

Vor fi fiind și omisiuni, inadvertențe, devieri, insuficiențe depistabile odată cu parcurgerea acestui vast, incomod și epuizant subiect clasic. Sunt convinsă că mulți se vor osteni să le depisteze, sublinieze și comenteze. Eu nu m-am străduit, chiar dacă, poate, pe autoare ar fi ajutat-o mai mult. Depășea, de altfel, puterile mele actuale și obiectivul acestei prezentări.

În ceea ce privește depozitul informațional al lucrării, e de subliniat că valorificarea judicioasă a unor arhive romane și budapestane se completează fericit cu frecvente apeluri, în special la documentele semnalate de Nilles, la cele recuperate de Freyberger, Șincal, Cipariu, Treboniu Laurian, Micu Moldovan, Hurmuzaki, Pâclișanu, Dragomir, Lupaș, Iorga ș.a. Consistența analizei este dată și de aprofundata cunoaștere a bibliografiei de bază: Maior, Popea, Crișianu, Densușianu, Grama, Bunea, Tóth Zoltán, Blaga, Bârlea, Bernath, Prodan, Teodor, Păcurariu, Horga, Ghitta, Radosav. Din bogata literatură occidentală, lucrarea asimilează direcțiile interpretative ale lui Fiedler, Senyk, Moris, Faris, deloc în ultimul rând abordările de tip complementar ale lui Alzati și Suttner, ca și vastele sinteze ale lui Hsia, Pekar, Ramos, Morini, Janin ș.a.

Remarcăm în final o firească scriitură, cursivă, fluentă, cu un extrem de bogat și variat aparat critic, valorificat inteligent, ce ne dezvăluie încă o dată, nu numai profesionalismul autoarei, ci și talentul acesteia, ce transpare din analizele complexe și bogat argumentate, de o incontestabilă utilitate pentru viitoarele cercetări de istorie confesională. Cert este însă faptul – și aici ne exprimăm convingerea cu tărie – că se resimțea acut în scrisul istoric confesional necesitatea unei asemenea abordări, care să aducă un suflu cu adevărat nou și puternic pentru împropiata și regăsirea unei cadențe normale pentru istoriografia ecleziastică, într-un moment al nevoii acute de schimbare. Iată încă o caracteristică pozitivă ce îndeamnă la o lectură repetitivă și dezvăluie valența pedagogică a materialului cuprins în carte.

Așadar, prin obiectivele stabilite, metodologiile aplicate, modul de cumulare și exploatare a informației, autoarea își justifică locul binemeritat în rândul castei specialiștilor în domeniu. Ne aflăm în fața unui model de muncă și analiză, întemeiat pe documente și de reconstituire și interpretare a fenomenului instituțional ecleziastic în baza materialului documentar.

LAURA STANCIU

Mihai Săsăuian, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul Austriac (1740-1761)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 328 p.

Fosta teză de doctorat a preotului și istoricului Mihai Săsăuian, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740-1761)*, publicată în 2002, la Presa Universitară Clujeană, asupra căreia ne-am exprimat câteva opinii¹, câștigă în perspectivă istoriografică, dacă răsfoim cartea la îndemâna unei ediții, intitulată, simplu dar convingător, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul Austriac (1740-1761)*, tipărită în același loc. De fapt, o lectură atentă a documentelor, păstrate în arhive vieneze, pe care autorul le publică, ne îndreaptă spre aceeași concluzie, la care am ajuns și când am citit cartea propriu-zisă. Efortul vizibil de cen-

¹ Vezi recenzia noastră la lucrarea menționată în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 7, 2003, p. 404-405.